

OSMRTNICA

Šele ko se človeško živiljenje utrne, ko odpade ž njega vse, kar je drobno in vsakdanje, šele takrat se pred našimi očmi v vsej strnjeni jasnosti zasveti človekov resnični obraz, razodene se prava, globlja vsebina in vrednost njegove osebnosti. Dokler motrimo človeška dejanja od blizu in vsako zase, se nam največkrat zde slučajna, porojena zgolj iz trenutnega vzgiba in trenutne odločitve. Šele ko jih presoјamo z večje odmaknjenosti, postavljena v konkretno oblikovitost zgodovinskega prostora in časa, se nam zgodi, da jih zagledamo pred seboj, kako se pno v odločno zarisani, nepretrgani črti, rastejo organsko drugo iz drugega in se zaokrožajo v sklenjeno, smiselno in razumno celoto. V takih primerih govorimo o notranje doslednem in skladnem živiljenju, o močni in pokončni osebnosti, o človeku, ki ga odlikuje zvestoba samemu sebi.

Taka skladna, pokončna in sebi zvesta osebnost je bil pokojni Ferdo Kozak. Ko se danes z njegovega še neporaslega groba oziramo nazaj, v meteže, ki jih je preživiljal slovenski narod zadnjega pol stoletja, ko v mislih oživiljamo to tragično in heroično razdobje, polno velikih prelomov, katastrof in preizkušenj, kakršnih slovenska zgodovina že od 16. stoletja sem ne pomni, se nam odkrije Kozakova živiljenjska pot kot ravna pot človeka, izobraženca in kulturnega delavca, ki je imel izredno razvit čut osebne moralne odgovornosti, kadar je šlo za usodo človeštva in za usodo slovenskega naroda še posebej. Pred to odgovornostjo se ni nikoli izmikal, ampak jo je sprejemal kot samo po sebi umevno dolžnost razumnika, ki naj stoji svojemu ljudstvu tem tesneje ob strani, kolikor težji in odločilnejši so zgodovinski trenutki, ki jih ljudstvo doživlja. Njegova ljubezen do slovenstva je bila naravna in globoka, a brez ozkosti in slepote. Slovenstvo mu nikoli ni pomenilo umika pred družbenimi tokovi in idejami velikega sveta v nacionalno zaprtost in samozadovoljstvo, marveč tisto najbolj prirodno in organsko obliko, preko katere naj slovenski človek veliki svet doživlja, sprejema in se v njem uveljavlja. Svoj narod je ljubil — lahko rečemo — z odvezanimi očmi: v spoznanju njegovih tegob, njegovih napak in njegove bedne zgodovinske usode. Že zelo zgodaj se je bil navadil ločevati pravi, resnični narod, ki dela, se

ubada in trpi, od tako imenovanega uradnega »naroda«, od slovenske frakarije, ki je imela narod samo na jeziku, zato da je z narodnimi me-
nicami plačevala svoje bančne račune. Po prvi vojni je bil priča, kako
se je jugoslovanska ideja, ideja o osvoboditvi in politični združitvi južno-
slovanskih narodov, ki ji je kot preporodovec pripadal, izrodila v ideo-
logijo nacionalnega zatiranja, v ideologijo žandarskih kundakov in
bajonetov. S skrčenim srcem je opazoval, kako je puhlo meščansko
narodnjaštvo brezglavo napravilo koroški plebiscit, in gledal, kako poni-
glavo so slovenski politični prvaki za ničeve strankarske koncesije pro-
dajali osnovne koristi slovenskega naroda beograjskemu centralizmu. Bil
je sam učenec evropskega humanizma, a se je kmalu zavedel njegove
globoke, brezizhodne notranje krize, spredel je, da je kriza te duhovno
aristokratske smeri posledica njene družbene neučinkovitosti in njene
dejanske nemoči, da bi kakor koli zaustavila napredujoči pohod fašizma.
Spoznal je, da je meščanstvo v domačem, slovenskem in v svetovnem
merilu že odigralo svojo vlogo in da je napočil čas, ko bodo morale nove
družbene sile prevzeti skrb za narodovo usodo in za napredek človeštva
v svoje roke. Spoznal je tudi, da je slovensko narodno vprašanje v bistou
plebejsko vprašanje, da je zatorej njegova rešitev v zmagi demokratičnih
družbenih sil in v popolni, dosledni socialni in politični osvoboditvi
ljudstva. Kot urednik predvojne »Sodobnosti« je zato pritegnil k reviji
komuniste in komunistično usmerjene mlade intelektualce, ki so tedaj
prihajali iz ječ in z univerzitetnih klopi in s svojo družbeno in idejno
kritiko pripravljali tla za socialno revolucijo na Slovenskem. Tudi sam
je spričo bližajočih se vojnih dogodkov v vrsti člankov in razmišljanj
nastopil proti tradicionalnemu slovenskemu malodušju in pasivizmu in
izpovedal svoje prepričanje, da je mogoče le z dejanji in, če treba, tudi
s krojo uveljaviti v zgodovini svojo pravico do obstoja. Tako je notranje
pripravljen dočakal osvobodilni boj in zmago socialistične revolucije.
V socialističnem družbenem redu je videl edini sistem, ki lahko prinese
ljudstvu socialno pravičnost, zajamči slovenskemu narodu obstoj, enako-
pravnost in nadaljnji razvoj in približa človeštvo velikim idealom huma-
nizma. Stalinizem mu je bil tuj tako zaradi svoje dogmatične vsebine
kakor zaradi svojih ahumanih metod vladanja, zato mu odločitev
leta 1948 ni bila težka; verjel je v moč ljudstva, v njegovo ustvarjalno
sposobnost in bil prepričan, da bo demokratična ljudska volja znala
premagati vse ovire, ki se ji še stavljajo na pot. V demokratičnih druž-
benih oblikah nove Jugoslavije je videl zametek in v njihovi krepitvi
jamstvo za ustvaritev prave socialistične ljudske vladavine in najkrajšo
pot do ljudskega materialnega in duhovnega blagostanja.

Ferdo Kozak ni bil politik, ampak pisatelj in kulturni delavec. Če je kljub temu posegal v slovensko politično življenje, je to delal iz občutka dolžnosti pisatelja, ki ve, da mora spregovoriti, kadar so obzorja mračna in negotova, in z jasno besedo povedati, katera pot pelje v močvirje in trohnobo in katera na trdna tla jutrišnjega dne.

Okvir teh vrstic je preskromen, da bi lahko v njem v zadostni meri osvetlili Kozakovo pisateljsko delo. Poleg obeh predvojnih dramskih del je po vojni pripravil za tisk troje obsežnih in vsebinsko zelo različnih knjig in bil je sredi dela in sredi novih načrtov, ko ga je prehitela smrt. Kakor da bi hotel zadnja leta nadoknaditi, česar ni mogel opraviti v dolgih letih publicističnega, uredniškega in drugega dela. Njegove literarne stvaritve ga kažejo kot zrelega, čustveno uravnovešene pisatelja, ki razpolaga z veliko vednostjo o življenju in ki z veliko notranjo resnobo in težo piše o vseh človeških stvareh. Posebna odlika njegovega pisanja je njegov slog: čvrst in jasen se prilagaja snovi, a je hkrati močno oseben in razodeva pisateljev tenak posluh za jezik, izbrušen okus in visoko literarno kulturo. Vrh svojega pisateljevanja je Ferdo Kozak dosegel z zadnjima dvema knjigama: nekatere njegove novele, pripovedi in opisi iz njiju se uvrščajo med najboljše, kar je v novelistiki ustvarila slovenska literatura.

Poglavje o Kozakovem prizadevanju in delu za rast celotne slovenske kulture in njenih ustanov je tako obsežno in mnogostransko, da ga tu ni mogoče niti načeti, kaj šele izčrpati. Kultura in umetnost nista bili Ferdu Kozaku samo sredstvo, ki naj služi splošnemu razvoju družbe, naroda ali posameznika, marveč sta mu pomenili tisto najvišje prizadevanje, ki daje življenju človeka tudi vsebino in smisel, narodu pa določa njegovo individualno podobo in je potemtakem najgloblji izraz njegove narave in najpomembnejše, v skrajni konsekvenci edino opravičilo njegovega obstoja. Zato je sodil, da so najvišje kulturne in umetniške ustanove slovenskemu narodu ravno tako potrebne kot najvišje politične in gospodarske, saj so te in one nujen pogoj njegove suverenosti in njegovega sproščenega in neokrnjenega razvoja.

Veličina človeka se ne meri zgolj po tem, koliko je ta znal razviti in uveljaviti svoje osebne sposobnosti, ampak se meri predvsem po tem, katerim višjim vrednotam, večjim in pomembnejšim od enega človeškega življenja samega, so bile te razvite sposobnosti darovane. Ferdo Kozak ni bil med tistimi ljudmi, ki so kakor sveča, ki gori sama sebi. Treba je samo pogledati letnike predvojne »Sodobnosti« in poveljnega »Novega sveta«, ki jih je bil uredil, pa tudi letnike te naše revije, katere sourednik, svetovalec in zvesti sodelavec je bil do svojih zadnjih dni, pa bomo spoznali,

koliko nesebičnega, požrtvovalnega, a potrebnega, dasi ne zmerom hvalnega dela je vložil vanje. Razdajal je svoje moči in sposobnosti povsod tam, kjer je čutil, da je njegova pomoč potrebna. Ni živel zgolj zase, ampak predvsem za tisto, kar je nosil do zadnjega v srcu kot najvišjo vrednoto: bila je to ljubezen do slovenskega naroda. Ta je dajala njegovemu značaju trdnost, njegovim dejanjem smer, njegovemu življenju in delu pa smisel, pomen in veličino.

Drago Šega

O BAUDELAIROVI ESTETIKI

Dušan Pirjevec

V dveh različnih podobah se nam prikazuje Baudelairova estetika. Prvo tvorijo tiste misli o človeku in lepoti, poeziji in umetnosti, ki so jih iz pesnikovega dela izluščili, jih tako ali drugače uresničevali, se navduševali zanje, jih razlagali in propagirali najprej tako imenovani dekadenti, za njimi pa simbolisti, vse od Rimbauda, Verlaina in Mallarméja pa preko Barrèsa, Rollinata, Huysmansa in Wilda do Stephana Georgeja, Hoffmansthala, Rilkeja in Valéryja. Ta Baudelaire je dekadent in simbolist, grozljiv je v svoji neusmiljeni negaciji vsega pozitivnega in v opevanju vsega mrakotnega, nenaravnega in demoničnega, izzivalno suveren v preziru do družbe in njenih predpisov, hkrati pa je čist in jasen, ko išče tajne zveze med otipljivo stvarnostjo in njeno idejo, med tem svetom in njegovim božjim zasnutkom, čist in jasen v hrepenenju po popolni dognanosti, eterični lepoti in harmoniji. Predvsem pa je to dosleden in nepopustljiv zastopnik najčistejšega larpurlartizma, čiste umetnosti, ki nima nobenega namena in je ustvarjena le za izbrance. Skratka: to je Baudelaire, kakršnega so si upodobile razne literarne šole v drugi polovici prejšnjega stoletja, da bi z njim opravičile in utemeljile svoje lastne nazore in programe, svojo lastno umetniško prakso in ne nazadnje tudi svojo lastno situacijo v takratni družbi.

Podoba Baudelaira in njegove estetike, kakršno so izdelale postbaudelairovske evropske literarne generacije, je seveda močno subjektivna in je stkana iz resnice in legende. A ta mešanica resnice in legende je imela nenavadno življenjsko silo in oplajajočo moč. Vse do nemškega ekspresionizma je Baudelaire tisti, ki neviden usmerja snovanje vse evropske lirike, iz njegovega dela in iz njegove misli prodirajo zdaj naravnost, zdaj po zamotanih ovinkih pomembne inovacije